

CSICSAY ALAJOS

EÖTVÖS JÓZSEF FELEDHETETLEN ÉRDEMEI (2. RÉSZ)

Az 1867-es kiegyezés teremtette meg a lehetőséget arra, hogy az évszázadokig szellemi tunyaságban tepsedő Habsburg Birodalomban végre lehetőség nyíljon a keleti részek lakói (csak ők tartoztak a magyar kormány fennhatósága alá) írástudatlanságának a (sajnos csak részbeni) felszámolására, és arra, hogy a többnemzetiségű társadalom a polgári fejlődés útjára léphessen. E szándék jóval előbb, már a reformkorban (1825–1848) megfogalmazódott, s ennek a megvalósítását akarta már akkor elérni Eötvös József.

Hogy a népoktatási törvényt az 1848/49-es parlamentben miért nem sikerült elfogadtatni, annak nemcsak a fegyveres ellenállás, vagyis a szabadságharc volt az egyedüli oka, hanem főleg az, ami miatt a körülötte zajló vita 1868-ban is majdnem egy teljes évet vett igénybe. Annak ellenére, hogy a népoktatás ingyenes volt, a törvény végrehajtása óriási anyagi terheket rótt az országra. Valójában kikre is? Hát a földbirtokosokra, meg a hirtelen meggazdagodott tőkésekre. Hogy ez kiből állt a 19. század második felében, azt utólag már könnyű megállapítani. Most csak annyit, hogy „az 1867. évi kiegyezés után a magyar országgyűlés két kamarából állt, a Főrendiházból és a Képviselőházból. 1885-től a protestáns egyházak egyes vezetői is hivatalból tagjai lehettek a Főrendiháznak.” Persze csak királyi kinevezés révén. A kormányok tagjait is, élükön a miniszterelnökkel, a király nevezte ki. Szerintem nem felesleges tudni, hogy a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium 1951. május 19-ig állt fenn, s a miniszteri posztot (nem véletlenül írom így) utóljára Darvas József (az akkori rendszernek elkötelezett) író töltötte be. Utána a legfelsőbb oktatásügyi hivatalt sokféleképpen nevezték, utóljára 2010-től Emberi Erőforrások Minisztériumának, amelyhez sok más (vagy 14 féle) reszort is tartozott. 2022. május 24-től a Magyarország oktatásügyének felügyelete a belügyminiszter hatáskörébe tartozik.

Ha jól számolom, Eötvös József halála után 33 vallás- és közoktatásügyi minisztere volt Magyarországnak (kettő két alkalommal is), akik közül, bármilyen meglepően hangzik, 1871 és 1919 között 23-nak a hatásköre kiterjedt a mai Szlovákia teljes területére, 5-é pedig 1939 és 1944 között Dél-Szlovákia egy részére, valamint a Kárpátaljára. Hogy ezt egyáltalán miért kell felidézni? Szerintem azért, mert ami e miniszterek regnálása idején a magyar oktatásügyben lezajlott, máig kihat az e területeken élő magyar és nem magyar lakosság többségének a lelkivilágára, valamint rengeteg magyar és nem magyar család sorsának az alakulására is.

Nagy tévedés lenne azt hinni, hogy a Monarchiában a magyar nyelvet a népnevelési törvénnyel Eötvös József és társai nyilvánították államnyelvvé, mert azt még 1844. szeptember 26-án fogadta el az országgyűlés, és a róla szóló 1844. évi II. törvénycikket V. Ferdinánd magyar király és császár szentesítette. Való igaz, hogy az „államnyelv” körüli huzavona már a reformkorban elindult, és a szabadságharc leverése után úgy tűnt, hogy elsimul, de ez csak remény volt. 1859-ben az osztrák haderő csapatai vereséget szenvedtek Olaszországban, ezért a bécsi udvar attól félt, hogy hatására Magyarországon is lázadások fognak kitörni. Ezért Ferenc József arra kényszerült, hogy bizonyos engedményeket tegyen a magyaroknak. 1860. október 20-án kiadta az októberi diplomaként ismert rendeletét, ami lehetővé tette, hogy a leverett szabadságharc után, az addig megtűrt és a külföldre menekült, ám közben kegyelmet kapott magyar politikusokból országgyűlést hívjanak össze. Ez a testület 1861. április 2-án és augusztus 22-e között ülésezett Budán. A császári udvar kilátásba helyezte Ferenc József magyar királlyá koronázását, de a fő célja az volt, hogy a képviselőkkel elfogadtassa az „összbirodalmi alkotmányt”, ami hasonlóan az 1849-es „olmützi alkotmányhoz”, alaposan megnyirbálta volna a nemzeti szabadságjogokat. Szinte természetes, hogy a képviselők többsége ezt elutasította. Az ülésezés ideje alatt, 1861. június 6–7-én a szlovákok politikai vezetői Turócszentmártonba (mai nevén Martinba) nagygyűlést hívtak össze, melyen mintegy 5 ezer ember vett részt, akik elfogadták a Szlovák Nemzet Memorandumát, melyben népüknek „nemzeti függetlenséget” követeltek, és egy önálló „nemzeti terület” kijelölését.

| Eötvös József

Ám ahogy a magyarok vezetői, úgy az övékéi sem voltak egységesek. Akadtak néhányan, akik a magyar nemzettel akartak létrehozni egy, a Habsburgoktól független közös államot, azonban a többségben lévők másként kívánták elérni népük nemzeté nyilvánítását. Hogy ebben Eötvös József politikája irányadó lehetett volna, azt az életműve alapján joggal feltételezhetjük, de annak teljes kibontakozását az aránylag rövid, 58 évig tartó élete nem tette lehetővé. A miniszteri székben egy év elteltével – állítólag hosszas rábeszélés után – Trefort Ágoston követte őt, aki fiatal kora óta következetes művelődéspolitikus volt. Korán felismerte, hogy az ország polgárosodásához a vezető réteg hozzáállását, gondolkodásmódját kell megváltoztatni, amihez korszerű taneszközökkel rendelkező középiskolák szükségesek. A fiatalságot nem elsősorban humán, hanem ipari, mezőgazdasági és kereskedelmi pályákra kell felkészíteni. Eötvös „többutas” középiskolai rendszerével szemben Trefort két gimnáziumtípust hozott létre. A klasszikus gimnázium mellett a reáliskolát is nyolcosztályossá fejlesztette. Ezzel kívánta „magasabb tanulmányokra, a szellemi pályákra előkészíteni az uralkodó osztályok és a «középrétegek» gyermekeit”. A középosztályba való besorolás folytán rangos szerepet kapott az érettségi vizsga letétele, amit mindkét gimnáziumtípusban kötelezővé tett, és megszüntette a felsőfokú főiskolákra való bejutáshoz szükséges felvételi vizsgákat, meg az előkészítő liceumokat is. Csak példaként jegyzem meg, hogy az érettségizett fiúk a katonaságnál nem közkatonai, hanem karpaszományos (csukló feletti szalagot viselő), tartalékos tiszti kiképzésben részesültek. Mindkét háborúban alacsonyabb rangú tisztakként mint zászlósok, hadnagyok, legfeljebb főhadnagyok szolgáltak, a civil életben pedig rendszerint hivatalnoki állásokat tölthettek be. Trefort oktatási rendszere az ipari iskolás tanulók oktatásától a középiskolákon át – korszerű kutatási eszközökkel, laboratóriumokkal felszerelt – a felsőfokú intézményekig az egész iskolahálózat felépítésére kiterjedt. Azonban az írástudatlanságot, bármit mutat is a korabeli statisztika, mint előbb már utaltam rá, még hosszú ideig sem neki, sem az utána jövő miniszterek egyikének sem sikerült teljes mértékben megszüntetniük. De nem is igen törekedtek rá. És az oly nagyon óhajtott polgári társadalmat sem tudták megvalósítani. Ugyanis a művelt polgárság helyett már a 19. század utolsó évtizedeiben kezdett kialakulni a léha, vagyontalan, összeköttetések révén mindenhová befurakodó, a magát úri középosztálynak nevező, de csupa dzsentrikből álló, álpolgárok rétege. Ugyanakkor az évszázadokig jobbágyként élő szegényparasztokból jobb híján uradalmi cselédek és falusi napszámosok lettek, a városok külnegyedeit meg előzőnlötték a proletarizálódott, sőt pauperekké vált (nyomorba kényszerült) vidéki tömegek hadai.

Ami a tanítók műveltségi színvonalát illeti, sajnos nem adott okot a büszkélkedésre. Trefort inkább a középiskolai tanárok képzésére helyezte a hangsúlyt. A tanárképzést leválasztotta a bölcsészkarokról, azonban a polgári iskolák tanárjelöltjei nem olyan igényes felkészítésben részesültek, mint a gimnáziumok leendő pedagógusai. A középiskolákba, mivel tandíj kötelesek voltak, csak a módosabb családok gyerekei tanulhattak tovább. Legolcsóbbak voltak a polgári iskolák, de akik elvégezték, alacsony beosztású hivatalnokok, amolyan hivatalsegédfélék lehettek. A gimnáziumok között is kialakult egyfajta rangsor. A legkeresettebbek lettek a fővárosi gimnáziumok, de azoknak sem mindegyike. Kettő-háromnak közülük, mivel belőlük kerültek ki a későbbi világhírességek, kiváltképpen tudósok, igen nagy lett a vonzereje. A lakosság széles rétegei számára viszont anyagi helyzetük miatt szinte lehetetlenné vált a gyermekeik középiskolákban való taníttatása. Az ország gazdasági, politikai vezetésében egyre nagyobb szerephez jutott a főnemeség, aki annak ellenére, hogy nem kevés számban voltak köztük nem magyarok is, lépten-nyomon hangoztatta a magyar mivoltát. Trefort felfogása abban is eltért Eötvös liberális gondolkodásától, hogy a nemzetiségek iskoláiban, így a szlovákokéban is kötelezővé tette a magyar nyelv tanítását. Ez még nem tűnt olyan nagy bajnak, de az már igen, amikor pánszlávizmus terjesztésének koholt vádjá miatt, 1874-ben bezárattott 3 szlovák gimnáziumot, és rá egy évre Tisza Kálmán miniszterelnök betiltotta a szlovákok kulturális szervezetének, a Matica slovenskának a működését. A harmadik helyrehozhatatlan hibát gróf Apponyi Albert vallás- és közoktatási miniszter követte el, amikor 1907-ben olyan törvényt fogadtatott el a parlamenttel, mely a nemzetiségi iskolák negyedik osztályos tanulóitól megkövetelte, hogy szóban és írásban helyesen ki tudják magukat fejezni – magyarul. Bármilyen művelt koponyák voltak is ezek a főurak, e cselekedeteikkel lerombolták mindazt, amit Eötvös Józsefnek sikerült felépítenie. Trefort és Apponyi gróf és mások intézkedéseit, negyven évvel később, rajtunk, cseh/szlovákiai magyarokon bosszulták meg, nem is akárhogyan, előbb Eduard Beneš köztársasági elnök és követői közvetlenül a második világháború befejezése után, és az azóta eltelt hosszú évtizedeken át, minden hatalmi garnitúra, még az 1989–1990-es rendszerváltás (bársonyos forradalom) után is.

| Apponyi Albert